

nými nakládá tak, že jedny vybírá, aby mu sloužili, kdežto druhé, rovněž bez ohledu na jejich zásluhy, nechává zabít. Příroda je špinavá. Právo na své straně má pouze profťelá síla, která ví, jak přežit. Ona sama je opět jen přírodou, celá promyšlená mašinérie moderní průmyslové společnosti je pouhou přírodou, která trhá na kusy sama sebe. Není tu již žádné médium, které by tento rozpor vyjadřovalo. Ten se dovzuje s upjatou vážností světa, z něhož zmizelo umění, myšlenka, negativita. Lidé jsou sami sobě i přírodě tak odcizeni, že vědí už jen to, k čemu se potřebují a co si navzájem páchají. Každý je faktorem, subjektem nebo objektem nějaké praxe, něčím, s čím se musí, nebo již nemusí počítat.

V tomto světě oprostěném od zdání, v němž se lidé po ztrátě reflexe opět stali nejhryřejšími zvířaty, která si podrobují zbytek universa, pokud se právě navzájem netrhají na kusy, se ohled ke zvířatům považuje nejen za sentimentální, nýbrž za zradu na pokroku. Göring vycházející z pravé reakcionářské tradice spojil ochranu zvířat s rasovou nenávisí, luthersko-německou zálibu v radostném zabíjení s vybranými způsoby aristokratického lovců. Neprátelecké tábory jsou jasně odlišeny; kdo bojuje proti Hearstovi a Göringovi, hájí Pavlova a vivisekci, kdo se zdráhá zařadit do jednoho z táborů, je lovnou zvěř pro obě strany. Má naslouchat rozumu. Volba je dána předem a nevyhnutelně. Kdo chce změnit svět, nesmí za žádnou cenu skončit v oné bažině malého čachrářství, kde vedle proroků tlejí i političtí seklaři, utopisté a anarchisté. Intelektuál, jehož myšlení by nebylo spjato s žádnou účinnou historickou silou, a ke své orientaci by neužívalo ani jednoho z pólů, k nimž je nasměrována industriální společnost, by ztratilo substanci, jeho myšlení by nemělo půdu pod nohama. Rozumné je prý skutečné. Kdo se na něm nepodílí, říkájí i progresivní lidé, nepomůže vůbec nikomu. Všechno závisí na společnosti, i to nejpřesnější myšlení se musí upsat silným společenským tendencím, nemá-li se stát pouhým rozmarem. Toto chápání spojuje všechny obhájece reality; hlásí se k lidské společnosti jako k masovému čachrářství v přírodě. Slovo, které nesleduje cíle nějakého odvětví této společnosti, v ní probouzí nezměrný hněv. To dává tušit, že je tu ještě hlas, který říká, že to, co pouze je, má být zrušeno: je to příroda, o níž se šíří tolik lží ze strany těch, kdo se orientují nacionalisticky nebo folkloristicky. Kde jeho zvuk na okamžik přeruší tlapec lží, tam se rozezná jimi překřikovaná hrůza,

kteřá, stejně jako v každém zvířeti, žije i v racionalizovaném a zlo-meném srdci. Tendence, které tímto slovem pronikají na světlo, jsou všudypřítomné a slepé. Příroda sama o sobě není ani dobrá, jak si to přejí staří romantikové, ani vznešená, jak si to přejí romantikové noví. Jako předobraz a cíl je tím, co se staví proti duchu, totiž lži a bestialitou. Teprve jako poznaná se stává toužením vzdělejšího bytí po jeho míru, oním vědomím, které od počátku podněcovalo k neomylnému odporu proti vůdci a kolektivu. Vládoucí praxi a její neuniknutelné alternativy neohrožuje příroda, s níž praxe spíše splývá, nýbrž to, že příroda se připomíná.

Propaganda

Propaganda za účelem změny světa, jaký nesmysl! Propaganda vytváří z řeči nástroj, páku, stroj. Propaganda fixuje podobu lidí, jak se utvořila ve společenském bezpřávi, tím, že je uvádí do pohybu. Počítá s tím, že s nimi může počítat. V nejhlušším nitru každý ví, že tento prostředek dělá z něho samého pouhý prostředek jako v továrně. Hněv, který v sobě cítí, když na ni slyší, je starým hněvem na jeho, jímž roste tušení, že východisko, které ukazuje propaganda, je falešné. Propaganda manipuluje s lidmi; kde vykřikuje: chceme srovnat, tam si protřečí. Neoddělitelné k ní patří proľhanost. Společens-tví lži je to, v němž si jde na základě propagandy vsříc vůdce a ti, kdo jsou vedeni, i když obsahy jako takové jsou správné. I pravda se pro propagandu stává pouhým účelovým prostředkem, jak získat stoupence, falšuje ji už tím, že si ji bere do úst. Skutečný odpor proto nemá žádnou propagandu. Propaganda je nepřitelem člověka. Předpokládá, že zásada: politika má vycházet ze společného náhledu na věci, je pouhou frází.

Ve společnosti, která obezřetně klade meze hrozícímu nadbytku, si propaganda zaslouží to, co se každému doporučuje ve vztahu k druhým, totiž nedůvěru. Varování před obchodní reklamou, že žádná firma nic nedává zadarmo, platí všude, zvláště pak pro moder-ní fúzi obchodu a politiky. Míra vychvalování stoupá s úbytkem kvality, ostatně jako Rolls-Royce je Volkswagen odkázaný na reklamu. Zájmy průmyslu a spotřebitelů nejsou v souladu ani tam, kde chce průmysl skutečně něco nabídnout. Dokonce i propaganda zaměřená

na svobodu může být matoucí, pokud musí nivelizovat diferenci mezi teorií a partikulárními zájmy oslovených. V Německu fašismus zabité dělnické vůdce ošidil i o pravdu jejich vlastní akce, protože fašismus solidaritu usvědčil ze lži tím, že prováděl selektivní pomstu. Když je intelektuál v táboře umučen k smrti, dělníkům venku se nepovede o nic hůř. Pro Ossietzkého a proletariát nebyl fašismus totéž. Propaganda podvedla jednoho i druhého.

Ano, ovšem, podezřelé není představovat skutečnost jako peklo, nýbrž výzva k vylomení se ze skutečnosti, která se stala rutinou. Je-li dnes někdo, k němuž má smysl se obracet, pak to nejsou ani takzvané masy, ani jednotlivci, který je bezmocný, nýbrž pomyslný svědek, jemuž toto vše zanecháváme, aby to nezahynulo spolu s námi.

Ke genezi hlouposti

Pravým symbolem inteligence je šnečí růžek s „hmatovým zrakem“, jímž, smíme-li věřit Mefistofelovi,³¹ také čichá. Před překážkou se růžek ihned stáhne do ochranné ulity těla, opět se sjednotí s celkem, a teprve poté se opět váhavě vysune ven a osamostatní se. Pokud ještě zůstalo nějaké nebezpečí, opět se ztratí a svůj další pokus uskuteční se zvýšenou opatrností. Duchovní život je ve svých počátcích nekonečně křehký. Vnímavost šneka je závislá na svaly ochabnou, jakmile je jejich hra něčím omezena. Tělo ochromuje fyzické poranění, ducha ochromuje strach. Na počátku od sebe obojí nelze oddělit.

Vyšší živočiškové dospěli k větší svobodě, jejich existence svědčí o tom, že jejich tykadlo se kdysi natáhlo novým směrem a nestáhalo se zpět. Každý živočišný druh je pomníkem nesčetného množství jiných, jejichž pokus vyvíjet se byl zmařen hned na začátku; druhy, které podlely strachu v okamžiku, kdy se jejich tykadlo začalo pohybovat ve směru jejich možného vývoje. Potlačování vývojových možností kvůli bezprostřednímu odporu okolní přírody později pokračuje uvnitř živočichů, poté co strach způsobuje zakrňování orgá-

31 J. W. Goethe, *Faust*, I, přel. O. Fischer, Praha 1965, str. 199.

nů. V každém zvědavém pohledu nějakého zvířete problemskuje nový tvar života, který by mohl vzejít z daného druhu, k němuž individuální bytost náleží. V bezpečí staré formy existence nedrží živočicha pouze jemu vtištěný charakter. Onen pohled objevuje moc, která brzdí první kroky k překročení daného stupně života, moc starou miliony let, jež živočichy odedávna připoutává k jejich stupni. Tento první nahmatávající pohled je vždy snadně zlomit, podpirá jej dobrá vůle, křehká naděje, ale žádná konstantní energie. Zvíře tváří v tvář směřování, z něhož bylo definitivně zaplašeno, se stává plachým a hloupým.

Hloupost je jizva zranění. Může se vztahovat na jednu aktivitu z mnoha jiných, na všechny aktivity praktické i duchovní. Každá parciální hloupost vyznačuje u člověka místo, kde byla v raných fázích individuálního vývoje hra svalů zablokována, místo aby byla povzbuzena. Toto zablokování zprvu podněcuje marné opakování neorganizovaných a nemotorných pokusů. Nekonečné otázky dítěte jsou vždy již příznakem nějaké skryté bolesti, první otázky, na něž nenašlo žádnou odpověď a které nedokáže správně formulovat.³² Opakování se částečně podobá hravému zkoušení, jako když pes stá- le znovu a znovu vyskakuje na dveře, které ještě neumí otevřít, a je-li klika příliš vysoko, nakonec toho nechá; a částečně je výsledkem beznadějných nutkání, jako když lev v kleci donekonečna přechází sem a tam nebo jako když neurotik opakuje obrannou reakci, která se už jednou ukázala jako marná. Je-li u dítěte opakování něčím znemožněno, nebo pokud zablokování bylo příliš brutální, pak se pozornost může zaměřit nějakým jiným směrem. Dítě, jak se říká, má o zkušenost víc, přesto však na místě, kde byla omezena slast, snadno zůstane nezmatelná jizva, malá ztvrdlá oblast, v níž je povrch necitlivý. Takové jizvy vedou k deformacím. Mohou vytvořit tvrdé a schopné charaktery, ale také způsobit hloupost – v podobě selhání různých funkcí, slepoty a bezmoci –, pokud jen stagnují, v podobě zloby, vzdoru a fanatismu, pokud uvnitř začnou růst jako rakovina. Násilí, které někdo zakusil, dělá z dobré vůle zlou. K takovým jiz-

32 Sr. K. Landauer, *Intelligenz und Dummheit*, in: týž, *Das psychoanalytische Volksbuch*, Bern 1939, str. 172.